

ADATOK AZ UNG–LABORC–LATORCA MELLÉK PÁSZTORKODÁSÁHOZ

D. VARGA LÁSZLÓ

Tanulmányomban recens gyűjtések alapján mutatom be az *Ung, Laborc, Latorca* közének pásztorkodását, állattartását. E témakörből szűkebb tájegységünkön, a mai Ungvidéken (értsd ezalatt az egykori nagykaposi járást) korábban nem folyt vizsgálat, így nem állt módunkban összehasonlítást, elemzést végezni, csupán saját gyűjtésünk (és egy kézirat, mely Szirénfalva és Csicsér állattartását taglalja és Koticsné Magyarai Mártától származik) anyagára támaszkodtunk. Ezek alapján megkíséreljük rögzíteni a vidék mezőgazdasága és állattartása mellett a pásztorkodási tevékenységgel összefüggő elemeket, szerepüket az adott társadalmi rendben.

Személyesen az alábbi pástoroktól és helyekről jegyeztük le az adatokat, akiknek (vagy hozzátartozóiknak) ezúttal is köszönetet mondunk, hogy türelemmel bevezettek a pástorélet ismereteibe: Simkó Sándor, Bernát János (Nagyszelmencről – V. Slemence), Molnárcsik István (Dobóruszka – Ruská), Éles Mihály (Kaposkelecsényből – Kapušianske Klačany), Babincsák János (Csicserből – Čičarovce), Balogh Sándor (Mokcsakerészből – Krišovská Liesková), Kalán Mihály (Bésből – Beša), Káplár János (Deregyőről – Drahňov).

Ami az adatközlők lakhelyét illeti, az nem esik egybe pástortevékenységükkel, ugyanis a pástorok több helyen is megfordultak a vidéken pástorkodásuk alatt, így Simkó Sándor a szürtei (Szürte – ma SZU) erdőn, Bernát János szirénfalvi (Ptruksa) születésű, de Nagyszelmencen pástorkodott, ugyanakkor mostoha apja Szirénfalván volt bojtár Földházi András számadó pástor mellett, Éles Mihály először Kelecsényben (Klačany) Papp István mellett bojtárkodott, majd Nyárádban (ma egy falut alkot az egykori Mocvár–Nyárád–Kelecsény külön-külön álló három község), illetve Szirénfalván volt bojtár Kis-Jankó Péter mellett, de közben elkerült a leleszi (a Latorca bal partján levő Felső bodrogközi község) erdőre is bojtárnak Csizmár Györgyhöz. Molnárcsik István Kisszelmencen (ma SZU) született, majd a palágykomoróci (SZU) egykori László Gyula féle mokcsakerészi nemes birtokon pástorkodott, majd Dobóruszkába (Ruská) került csikósnek, de kilenc esztendő a „Szürti erdőn” is szolgált. Babincsák János szülőfalujában Csicserben pástorkodott, ahol szarvasmarhán kívül sok ló is volt a szomszédos (Iske, Vaján, Deregyő) falvakból. Balogh Sándor Harkány József számadó pástor mellett kezdett bojtárkodni. Káplár János szalóki születésű ahol bojtárkodni is kezdett a bátyja mellett, katonaság után Hegyiben folytatta, majd később Deregyőben. Kalán Mihály csak Bésben pástorkodott. A felsorolt tizenhat helység minden bizonnyal reprezentálja a szóban forgó tájegység pástorkodásának alapjait.

Az anyaglejegyzés 1980., illetve 1982-ben történt, s időközben sajnos adatközlőink néhányan már eltávoztak az élők sorából, akik emlékének hálával adózunk ehelyett is.

I. A pásztorkodás feltételei

A történeti Magyarország északkeleti részén terül el az Ung egykori vármegyei terület, mely hajdan jelentős szerepet játszott az ország gazdasági, kereskedelmi életében.¹ Egyebek közt ezt bizonyítja a Kapos (ma Nagykapos) megnevezés, mely helységnevet az 1332–37 pápai adószedők jegyzékében Copus, Kopus alakban találjuk, ami egyben az ország kapuját jelentette, illetve a leleszi prépostság egyik birtokát, mely javakat valószínűleg 1180-tól számítják.² Ezen a vidéken vezetett át az egyik legforgalmasabb útvonal az uzsoki hágón keresztül Galícia és Oroszország felé. De erre vitt a honfoglaló magyarok útja csakúgy, mint később a tatároké. Mivel azonban nem került török hódoltság alá, összekötő kapcsot képezett a Felvidék és Erdély között.³

A vármegyei vizek a Tisza vízrendszeréhez tartoztak, annak ellenére, hogy a Tisza csak rövid szakaszon érintette a megye déli csücskét. Folyója az Ung, mely az uzsoki hágó közelében ered, valamint a Laborc, mely a vármegye határán összefolyik a Latorcával és mint Bodrog ömlik Tokajnál a Tiszába.⁴

Ung vármegye domborzati viszonyai változatosak, amiből adódóan éghajlati szempontból különböző övezetekre osztható. A nagy, több mint ezer méteres szintkülönbség döntő befolyással bírt, és a régiót főleg állattenyésztésre tette alkalmassá.⁵

Mindezt megerősíti a recens gyűjtésekkel megragadható időszak, melynek lecsapódását ma is megtaláljuk a szocialista mezőgazdaság e vidéken virágzó nagyüzemi gazdálkodásában, ami jelentős mértékben a szarvasmarha-tenyésztésben is megnyilvánul. A „beláthatatlan” síkságon ma is nagy kiterjedésű legelőket találunk, ami egyik biztosítéka a sikeres állattenyésztésnek.

A vármegye északi, nagyobb fele hegyes. Ellentétben ezzel a nagykaposi járás teljes egészében sík vidék. Mezőgazdasági szempontból a vármegye két részre osztható: a takarmányféléket, illetve gabonaféléket termő körzetre. A takarmányféléket az északi részen, míg a gabonaféléket a vármegye középső és déli részén termesztették, így az ungvári, szobránci, nagykaposi és ungvideki járásokban.⁶

A takarmánynövényeket illetően, az alföldi részeken a szénaféleségeken kívül mesterséges takarmányokat is termesztettek. Ellentétben ezzel a hegyes vidékeken a széna az egyedüli takarmány.⁷

A legtöbb hegyvidéki községben gyakori volt a *legelőváltó*, azaz a *mezőfüves* gazdálkodás, ami annyit jelent, hogy felváltva működik a földterület. Tehát egyik éven zabot vetnek el, majd másik éven legelőként hasznosítják. Az erdőirtásokon, benőtt, begazosodott legelőrészekben újrahasznosítás céljából gyakori az ún. *égető gazdaság*. Az irtó gazda általában három évig használta a kiirtott területet, majd ismét legelőnek hagyta, ugyanis az elégtelen legelőkarbantartás következtében néhány év múlva újra bebokrosodott. Az égető gazdaság tulajdonképpen a legelőkarbantartás egyik módja volt, ami annyiban

1. Lendvay F., 1940. 75.

2. Nagykapos. Csikvári A. (szerk.) 1940.

3. Lendvay F., 1940. 75.

4. Lendvay F., 1940. 75.

5. Berkes Z., 1940. 76.

6. Choma D., 1940. 87.

7. Choma D., 1940. 88.

járt előnnyel az irtó gazda szemszögéből, hogy az irtás nem jelentett pénzkidrást, a másik oldalról pedig, az illető a kiirtott területet három évig díjmentesen használhatta.⁸

A *legelőgazdálkodás*, csakúgy mint a rétművelés, a vármegye nagy részén még kezdetleges állapotban volt, mivel a legelők teherbírása, épp azok elégtelen gondozása következtében alacsony, amit a sík vidéken még fokozott a gyakori nyári szárazság, hegyvidéken pedig a bebokrosodás. A legelők csekély kivétellel a községi birtokosságok és erdőkincstár tulajdonában voltak.⁹

Az állattenyésztés vonatkozásában elsősorban a *szarvasmarha tenyésztést* kell megemlítenünk. Míg a megye északi járásában a pizgauti, az ungvári, nagykaposi és szobránci járásokban a szimentális volt a fő tenyészirány. Újabban az Ung vidéki járásban is a szimentális, illetve a piros-tarkát tenyésztették, bár átmenetileg a pizgauti is engedélyezve volt. Az ungvári és nagykaposi járásokban a magyar tarka mellett a magyar fehér fajtát is tartották.¹⁰

Mindezt megerősíti és alátámasztja a kutatott terület falvainak szarvasmarha (ökör-, tinó-) állománya, mely szerint Nagyszelmencen 170, Kaposkelecsényben 160 (Leleszen 370), Dobóruszán 150, Csicszerben 200 (itt a szomszéd Iske, Vaján, Deregnő falvakból is volt jószág legeltetésre, melyeket *fogadott marháknak* hívtak), Deregnőben 160, Mokcsakerészben 140 állat gondját viselték az említett pásztorok.¹¹

Ebből az tűnik ki, hogy a szarvasmarha-állomány (mennyiségileg) az első helyen volt. Egy-egy gazda annyi szarvasmarhát tartott, „amennyire tellett neki”, azaz anyagi fedezetei megengedték. „Vót olyan gazda is, akinek öt-het tehen is gyött le az udvaráról”

A *lőtenyésztést* a túrjaremetei méntelep irányította a helyi viszonyoknak megfelelő mének elosztásával. A lóállomány nem volt egységes, ugyanis a kancaállomány aránylag kevert. A vármegye lovászatára nagyjából két lőtípus volt jellemző: míg a felső, hegyes vidékeken a mokány növésű, kevertvérű lófajtát tenyésztették, addig a lenti, sík vidéken a nagyobb növésű magyarlovat. Míg a hegyes vidéken a lovat főleg fuvarozásra használták és mint megélhetési lehetőség jelentett bizonyos fajta jövedelmet, addig a sík, déli vidékeken a mezőgazdaság céljait szolgálta.

A lóállomány száma valamivel alacsonyabb volt, így is figyelemre méltó: ezek szerint Nagyszelmencen 130, Dobóruszán 100, Kaposkelecsényben 110, Csicszerben 160, Deregnőn 100 darab jószágról gondoskodtak adatközlő pásztoraink.

A gazdák a lovakat általában igavonásra használták. Ha szükségük volt a lóra (ami pedig nem volt ritka eset) kimentek a rétre, a legelőre és hazavitték, majd munkavégzéssel újból visszavitték azokat. Leggyakrabban szántáskor, vetéskor, aratáskor használták a lovakat, de „nyomtattak”, illetve *járgányt* is hajtattak velük csépléskor.

A csikót aszerint fogták be először, hogy mennyire volt rá szüksége a gazdának. Volt olyan csikó, hogy még öt éves korában se volt rajta hám, mivel a gazdának volt elég lova. De általában már három éves korában betörték szántáshoz.¹²

8. Choma D., 1940. 88.

9. Choma D., 1940. 88.

10. Choma D., 1940. 88.

11. A megadott számok csupán a szóban forgó pásztorokra bízott állomány mennyiségét jelentik. Részletesebb, az egész községre kiterjedő adatokat lásd: Fényes E., 1855. 351. Magyar statisztikai közlemények új sorozat 41. kt. Budapest, 1911.; Galgóczi K., 1855. 325. A Magyar Korona Országainak Mezőgazdasági Statisztikája, Budapest, 1879.

12. Magyarai M., Állattartás két Ung vidéki faluban. (Kézirat)

A *sertésenyésztésnél* is két irány alakult ki. A vármegye felső részén a yorkshierit, míg az alsó részén inkább a mangalicát tenyésztették.

A pásztorok közül csupán egy volt, aki kondáskodott is, s gondjaira 400–500 sertés volt bízva. A sertést kihajtották, majd este hazaterelték. A sertést általában saját szükségletre, ugyanakkor az urasági (László Gyula, Lónyay) birtokokon eladásra tartották.

A vizsgált helyeken az állatállomány nagyrészt a falusi gazdák magán-, vagy bérelt, illetve az urasági birtokokon (Mokcsakerész, Deregyő) a birtokos tulajdonát képezte.

A *juhtenyésztést* a felső vidékeken az aránylag kevés számú rackanyáj, míg az alsó, sík területeken a merinó képviselte.

A *mezőgazdasági terület* tulajdonjog szerint magán-, községi, úrbéri, közbirtokossági, egyházi és állami birtokokra oszlott. A közületi birtokokat képező mezőgazdasági területek, melyek nagyobb részét legelők és rétek alkották, a gazdák bérletét képezték. Csupán a szántó és kevés rét képezte az erdészeti személyzet illetményét. A körülményekhez képest a magántulajdonban lévő területek jobban meg voltak művelve, mint a közületi és erdőkincstártól bérelt földek. A gazdálkodás módja általában külterjes. Ez vonatkozott a szántóföldi, de főképp a rét- és legelőgazdálkodásra, mely csekély kivétellel a természetre volt bízva. Igen sok olyan terület is volt, mely talajművelés szempontjából, úgy mond, még érintetlen.¹³

Mivel adva voltak egy virágzó állattenyésztés kiépítésére a feltételek, így a vármegye gazdáinak mezőgazdasági természetű jövedelemforrása főleg az állattenyésztésből volt. És bár a lehetőségek adottak voltak, az állomány minősége csakúgy mint mennyisége is gyenge. A tenyésztés célja főleg az önellátás volt, miből kifolyólag a közellátás a tejtermékek más vidékekről való behozatala révén volt megoldható.¹⁴ A mezőgazdaság elégtelen állásának oka termelési, értékesítési és szervezési tényezőkben rejlett. A termelési hiányosságok oka a gazdálkodás külterjes módja, melynek eredője pedig a megfelelő tőke hiánya, a birtokok megoszlása, felaprózottsága, a parcellák nagy távolsága, továbbá a talajnedveség, áradások és nem utolsósorban a vízszabályozások hiánya.¹⁵ Ez utóbbi gond hosszú ideig fennállt, és akkor lett végérvényesen megoldva, miután az 1960-as években megvalósították a kelet-szlovákiai síkság folyóinak végérvényes szabályozását, ami esetünkben az Ung, Laborc és Latorca folyókat is érintette.

A gyenge tenyészképességű állatok tenyésztése mellett a takarmányozás is gyenge volt, amit még fokozott az állati termékek szakszerűtlen feldolgozása.¹⁶ De gondot okoztak az értékesítésben még a magas szállítási tarifák is, ugyanis nagy távolságra voltak kénytelenek szállítani áruikat. Az egyetlen kiviteli irány Csehország volt, miből kifolyólag a gazda a még jó minőségű termékéért sem kapta meg a megfelelő árat, ugyanis a szállítási díjat is neki kellett fedeznie. Ezzel szemben — a fent említettekben adódóan — a gazdasági és házzükségleti cikkekért aránylag magas árat fizetett, épp a fent említett távolságokból kifolyólag, illetve díjszabályozás következtében.¹⁷

Az említettekben láthatjuk, hogy az ungi, de általában a kárpátjai gazda a század első évtizedeiben nemcsak hogy nem volt képes gyarapítani jövedelmét, nem tudta nö-

13. Choma D., 1940. 89.

14. Choma D., 1940. 89.

15. Choma D., 1940. 89.

16. Choma D., 1940. 90.

17. Choma D., 1940. 90.

velni vagyonát, de életszínvonalát sem.¹⁸ Bár Ung vármegye fekvése, természeti feltételei, a kereskedelmi életbe való bekapcsolódása lehetővé tette az adottságok jobb kihasználását, mindezt csak úgy érthették volna el, ha a mezőgazdálkodás tényezőit megfelelő összhangba hozzák. Ennek megvalósítása azonban nemcsak sok munkát, de rengeteg utánjárást, időt és nem utolsósorban anyagi befektetést igényelt volna.¹⁹

Ung vármegye magyarlakta községei az Ung–Labor–Latorca folyók alsó folyásai közt terülnek el és a folyók összefolyásánál végződnek. Évszázadokkal ezelőtt e községek határainak nagy része erdő és nádas borította árvízterület volt. (Kis- és Nagygejóc, Ásvány, Csap, Salamon, Szirénfalva, Bés, Iske, Csicsér, Vaján). Idők folyamán az erdők eltűntek és termőföldekké, legelőkké váltak. Az árvíz elleni védekezés e vidéken kezdetleges volt. A három folyó alsó folyásánál sehol sem történt folyószabályozás, nem emeltek védőgátakat, vizük szabadon futott a parttalan medrekben.²⁰

A későbbiek folyamán, mikor az erdők fokozatosan eltűntek és a mocsarakat részben lecsapolták, megváltozott a terület természeti arculata, ennél fogva a nép megélhetési viszonyai is. A folyók partján óriási kiterjedésű legelők, helyenként rétek, kaszálók keletkeznek, melyek lehetőséget nyújtottak a ló- és szarvasmarha-tenyésztéshez. A nép egyik megélhetési forrásaivá tehát az állattenyésztés vált.²¹

Az állattenyésztés mellett a fő megélhetést a szántóföld nyújtja, ahol a „szemes”-ek közül búzát, rozst, zabot, árpat és „kapás” növényeket termelnek.

Minden ungi magyarlakta községben akadt egy-két nagygazda 80–100 hold földdel. A lakosság 70–80%-a kisgazda, 10–40 holdig terjedő földdel, mely az állattenyésztéssel együttesen biztosította megélhetésüket. A lakoságnak 15–20%-a szintén földműveléssel foglalkozik, de ezek csupán 1–5 holdnyi földdel rendelkeztek, vagy bérelt, harmados, esetleg feles földben dolgoztak, illetve vagyonatlanok voltak. Négy-öt százalék a lakoságnak falusi értelmiség és hivatalnok jegyzők, papok, tanítók stb., 5–6%-a pedig cseléd, pásztor vagy napszámos. A húsholdas kisgazda általában két lovat, 3–4 tehenet és ugyanennyi sertést tartott.

Meg kell említenünk, hogy a föld, főleg a Latorca árterületein, illetve ennek környékén, 3–4. osztályú, kötött agyagos talaj volt, csupán Nagykapos, Vajkóc, Palló, Bátfa és Palágy környékén akadt első, illetve második osztályú. A talaj mostohaságát az emberek szorgalmas, szívós munkája egyensúlyozta.²²

A tehenpásztor fizetése egy darab jószág után 1/2 véka búza, 1/4 kg szalonna, 1/2 kenyér, 20 fillér bocskorpénz. Száz darab tehen esetén keres 12,5 mázsa terményt, 25 kg szalonnát, 50 kenyeret, 20 pengő bocskorpénzt kap és lakást.²³

18. Choma D., 1940. 90.

19. Choma D., 1940. 91.

20. Csomár Z., 1940. 100.

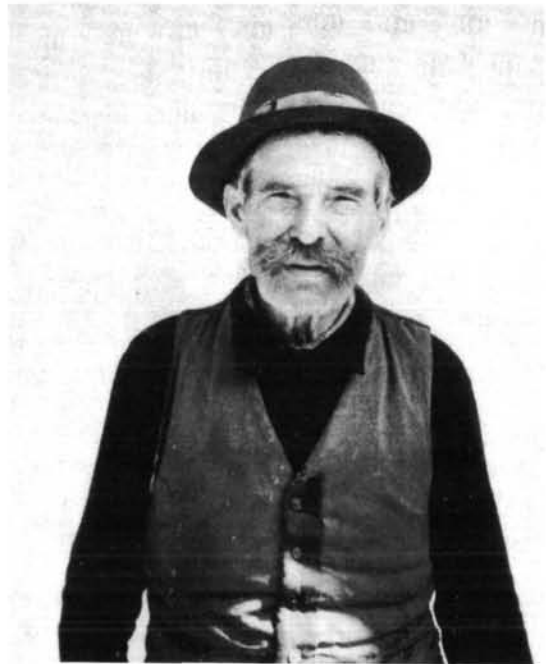
21. Csomár Z., 1940. 100.

22. Csomár Z., 1940. 101.

23. Csomár Z., 1940. 102.

1. kép. Babinesák János
a „faragópásztor”, 1980. Csicsér

2. kép. Molnárszik István, pásztor, 1980.
Dobóruszka

II. A pásztorok

A pásztorok a legtöbb esetben pásztordinasztiák leszármazottai, s így a pásztortudományt elődeiktől (apjuk, nagyapjuk) sajátították el. Pásztortevékenységet gyerekkorukban, mint bojtárok kezdték. Általában a falusi közösségek szegényebb rétegéből kerültek ki, ennek ellenére nem egy hangsúlyozta közülük a sorsukkal való elégedettséget, mitöbb, kevesen cseréltek volna más falusi emberrel.

A pásztorok alkalmanként másik pásztor lányát igyekeztek feleségül venni, de ez nem volt jellemző, s nem bírt külön jelentőséggel sem; keveredtek a paraszttársadalom tagjaival is.

Pásztorfogadás, pásztorbérek: A legeltetésre szánt állatok megőrzését a minden éven újrafogadott, választott pásztor látta el. A pásztorfogadásnak megvoltak a regulái, melyre adatközlőink a következőképpen emlékeztek. „A pásztorfogadás akkor nagy cécóval ment. Úgy kezdődött az egész, hogy összedoboltak egy közgyűlést, az egész falut. Vót úgy, hogy vót tíz jelentkező is. Ez a budaházin (Dobóruszka szomszédközsége) vót. Azt mondták, hogy űk ócsóbban is elvállalják a lovakot. Aztán a nípek kiválasztottak egyet, oszt megfogadták pásztornak. Vettünk öt liter pájinkát oszt megittuk. Az áldomást a pásztorok fizették a gazdáknak. űk nem fizettek, csak meginni akarták. Ez a közgyűlés a bíró udvarán vót, nyári időszakba. Ha meg hideg vót, akkor a kocsmába. A fogadás

október végén, egészen novemberbe vót. A választás úgy vót, hogy hogy pártolták meg az illetőt, aztán ez ment szavazásra. Ha nekem vót például harminc szavazásom, a másiknak meg csak húsz, akkor az bukott. Hamán másképp nem tudták eldönteni, akkor papírt, nyilat húztak. Nagy huncutsággal ment ez is. Sok szegényember vót akkor, gyöttek még más faluból is, hogy én beállok meg így.”

A pásztor járadéka: egy fél véka búza, egy fél kenyér, fél font szalonna, bocskorpénz, egy liter főzelék. A főzeléket, ami (egy liter búzából, vagy egy liter paszulyból, babból) állt, kihajtás előtt egy nappal szedték össze házalás formájában. Ugyanekkor történt a szalonna összegyűjtése is. A kenyeret év közben szedte össze a pásztor felesége, aszerint, hogy mikor mennyire volt szüksége. A terményt (búzát) pedig ősszel, cséplés után zsákkolták össze.²⁴

„Amikor a pásztorfogadás vót, annyit fogadtak, ahány pásztorra vót szüksége a falunak (gazdának). Ekkor fogadták a mezőőröket is a határ részére.²⁵ Az áldomást a „szóga” (pásztor) fizette. Aszerint fizették a pásztorok az áldomást, hogy kinek vót nagyobb a kereseti lehetősége (értsd: több jószág került a keze alá), az több áldomást fizetett. Ha a gazdák elégedettek vótak a pásztorral, akkor ősszel újból megkérdezték, hogy hajlandó-e megint elvállalni. Hiába vót akkor más kínálkozó, meghagyták a régi pásztort.

Én később fordítottam azon, hogy kinek kell fizetni az áldomást: amikor megválasztottak, azt mondtam a gazdának, hogy nem helyeslem azt, hogy én fizessek, mert ha a gazdák fizetnek nekem, akkor egy gazdára csak egy fillér esik, mer nekem mondjuk elég három deci pájinka, de ha én fizetek minden gazdának csak egy féldecit, ez más sok. Aztán beismerték, hogy nekem van igazam.”²⁶

„Előfordult olyan is, hogy felmondtak a pásztoroknak. Ez olyankor vót, ha nem állta a sarat.” „A legelőn legeltetési részt is kapott a pásztor, ami asszerint változott, hogy mennyi marhát őrzött. Ugyanígy vót a kaszáló résszel is, ami szintén változott.” „A gazdák ősszel fogadták a pásztort. Összetömrültek egy rakásba, mind mint a méhecskék, oszt amikor valakit javasoltak, körbe kérdezték minden gazdát, hogy „no, jó lesz”? „ki tud rá valamit”, utána meg behíjták a pásztort, szóltak egy-két szót, oszt mondták, hogy no, megfogadunk. Utána meg megvót a nagy áldomás, mindenki részeg vót. Annyit ittak, hogy valamelyik össze is hűgyozta magát.”

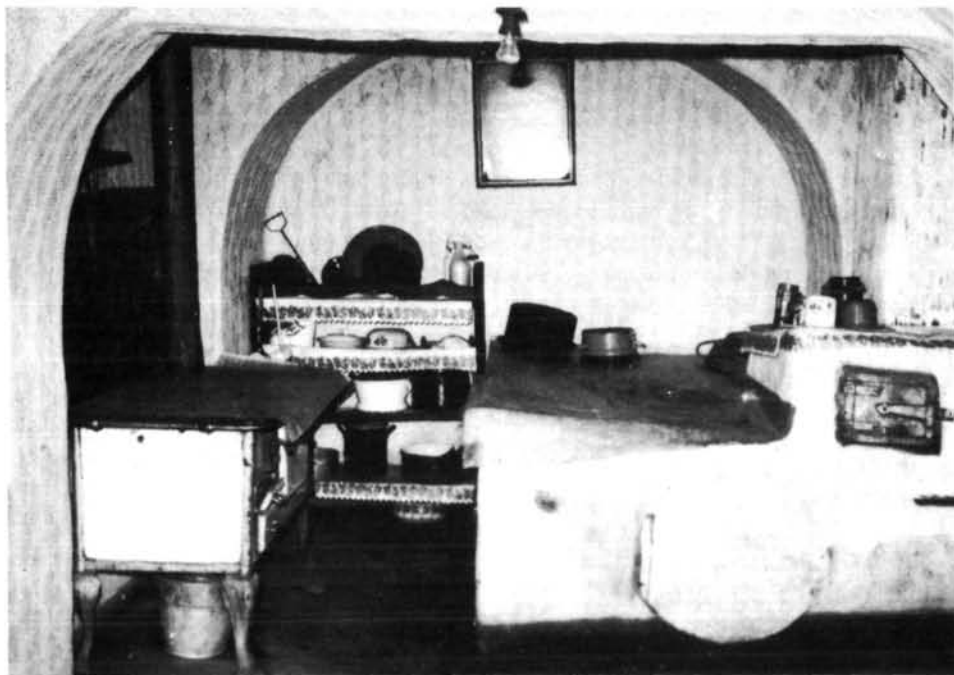
A pásztor járadéka Molnárcsik István elbeszélése alapján a következőkből állt: fél véka termény (fele búza, fele rozs) fél font (25 dkg) szalonna, fél kenyér és egy korona bocskorpénz.

„A fogadás a kocsmába zajlott le, és mivel mindég vót több jelentkező, ezér szavazat alá adták. Akire többen szavaztak, azt választották meg. Utána a gazdák követelték az áldomást, hogy a pásztor fizessen. Én csak eccer fizettem, utána megmondtam a gazdának, hogy evvel vége, többet én nem fizetek. Több liter pájinkát vettem, mer kétszáz koronáért sok pájinkát adtak.” „Egy fél véka terményt fizettek a gazdák egy lú után. Ennek a fele búza, a fele gabona (rozs) vót, egy korona bocskorpénz, ezenkívül a járadék-

24. Simkó Sándor közlése.

25. Ezt a többi pásztorok is említették.

26. Éles Mihály elbeszélése szerint a fogadáskor az áldomást fele-fele arányban a gazdák, ill. a pásztor fizette.

3. kép. Molnárcsik István pásztorházának pitvara, 1980. Dobóruszka

hoz tartozott még 25 deka szalona, meg egy fél kenyér.” A pásztor évi fizetése: 3 rész élet (ebből két rész gabona, egy rész búza), egy darab állat után egy korona bocskorpénz, a 400 korona betegségély összegből 200 koronát, tehát a felét a gazdák fizették.²⁷

„A pásztorfogadás úgy ment, hogy kidobták, hogy cselédfogadás lesz, ajánlkozik ez és ez, ennyi meg ennyi fizetésér. Ha megpászolt a pásztornak (jelöltnek) az ajánlott fizetés akkor elvállalta, ha meg nem, akkor nem. Vót olyan is, hogy a gazdák felingereltek olyanokat is, akik nem akartak pásztorok lenni, hogy a fizetésből letugyanak faragni, merthogy ez és ez kevesebbér is elválajja.”

A járadék: $\frac{3}{4}$ rész termény, ebből $\frac{1}{4}$ rész búza, $\frac{2}{4}$ rész gabona, 2 véka föld, fél kenyér, 10 korona bocskorpénz (melyet a pásztor nem kapott kézhez, hanem a gazdák ebből az összegből fizették a betegségélyzőt), illetve „egy nyilas kaszáló” is járt a pásztor-²⁸

A pásztorfogadás után megírták a *kommenciös levelet*, melyet többnyire a *legelőgazda* írt, s a jogosok közül többen ellátták kézjegyükkel. A pásztor fizetése a kinnháló marha után darabonként²⁹ fél véka termény, negyed kiló szalonna, egy kenyér és bocskorpénz. A pásztor-²⁹ ezenkívül járt még két darab *marhatartás*, három-négy szekér széna (mely kaszálót a legelőgazda jelölt ki számára), valamint a község által biztosított lakás.

27. Balogh Sándor közlése.

28. Káplár János közlése.

29. Ez minden esetben darabonként értendő, a már korábban említett járadékok esetében is.

4. kép. Molnárcsik István megőrzött kellékei:
kongó, csengők, pásztorkürt, furulya és klarinét,
1980. Dobóruszka

Az általános gyakorlat szerint a kinnháló marhát őrző pásztor a marhatartás jogát (ha erre nem tartott igényt), elcserélhette tehénlegelőre.³⁰

A leírtak alapján megállapíthatjuk, hogy ami a pásztorfogadás szokásait illeti, azok nagyrészt megegyeznek a már más helyről³¹ is ismert szakirodalom adataival. Hasonlóképpen a pásztorbért (járadékot)³² illetően, egy-két apróbb eltérésen kívül nem mutatkoznak lényeges változások. Ha mégis vannak, ezek az adott pásztor ügyességének, leleményességének tudhatók be, illetve ez bizonyos fokig a megbecsülést is jelezte. De egyébként se lehetett figyelemreméltóbb különbség a járadék közt, különösen nem szomszéd területek esetében, ugyanis a pásztorok ismerték egymást, s így ez esetleg nézeteltérést, viszályt váltott volna ki.

A pásztorokat minden éven *Szent György-napjától Mindenszentekig* fogadták, egy fél évig tartott tehát a szerződés időszaka.

A mesterség tanulása: „Kilencéves koromba mán a kelecsényi legelőn vótam. Szidor András számadó pásztor mellett vótam bojtár a szomszédfiúval, aki olyan rokonféle. Apám is pásztorkodott, mellette is meg más mellett is bojtárkodtam.” „A mostoha apám eleinte nem vót pásztor, a szülei se, de mikor a földváltás elvitte a kis vagyont, aztán beállt bojtárnak Proksán (Szirénfalva), Földházi András pásztorhoz. Tizedik esztendőmbe vótam, amikor beálltam a mostoha apámhoz bojtárnak. Addig vótam mellette, míg meg nem nősültem, utána külön áltam a magam kezére.” „Nehéz vót a megélhetés, apám mán kilencéves koromba oda adott bojtárnak. Legelőbb Papp Pesta mellett vótam, itt Kelecsénybe, aztán meg Nyarádba Lengyel Sándor mellett. Tizenkét éves koromba meg Prok-

30. *Magyari M.*, (Kézirat).

31. Erről lásd: *Néprajzi lexikon*. 4. 207.; *Barna G.*, 1979. 179–192.; *S. Kovács I.*, 1983. 14.

32. *Néprajzi Lexikon*. 4. 203., *Petercsák T.*, 1979. 272. *Bódi E.*, 1972–1974. 81–91.

sán vótam bojtár Kisjankó Péter pásztor mellett, utána öt évet bojtárkodtam még Leleszen Csizsmár Gyuri mellett.”

„Palágykomorócon nevelkedtem, ahol apám húsz évig vót tehenpásztor. Tízéves korba vitt apám magával pásztorkodni. Sok vót a patak a legelőn is, a gatyát levettem és derékig érő vízbe hajtogattam a marhát.”

„1915-be, mikor hazagyöttem és itt megfogadtak a gazdák pásztornak, huszonöt esztendő tötöttem a kelecsényi erdőn.”

„Mán hétéves koromba kint vótam az erdőn apámmal, mint pásztor. Igen tavas (víztócsás) vót a legelő és én mezítláb meg bocskorkába jártam. A lábom úgy kiette a sár, hogy olyan vót, mintha késsel lett vóna összehasogatva. Úgy is neki kellett menni a sárnak meg a víznek. Ha hoztak is a falubul néha egy kis töreket, avval lehintették, de ha a tehen eccer végigment rajta, olyan vót mint azelőtt. Mikor huszonkettőbe hazagyöttem a fogságbul beálltam itthon pásztornak, itt Csicserbe, kintháló pásztornak. Először csikós vótam, és vagy százhatvan lú vót a kezem alatt. A gazdák lovait őriztem három évig.”

„Nyócéves koromba mikor meghalt apám elmentem bojtárkodni a bátyámhoz Jós-kához. Akkor Szalókba vótam pásztor.”

A kutatott terület állattartása, így a pásztorkodás is *félszilaj* volt. A tavaszi kihajtás után késő őszig, amíg az időjárás engedte, a jószág kint volt a legelőn. Ami a sertés legel-tetését illeti, csak a kezes tartás volt a jellemző; tehát a csürhe naponta ki- és hazahaj-tatott.³³

A pásztori társadalom: „Az én apám csak teheneket őrzött, kétszázhatvan szarvasmarha, a nagy szürke vót a keze alatt, oszt ketten bojtárkodtunk mellette. Ez a szürti legelőn, a Szigetjén vót, ahol a szarvasmarha mellett csikók is vótak. Én tizennégy évig őriztem a lovakat, velem elégedettek vótak. Én csak amikor egyszer szétszaladtak, kezdtek kötekedni, oszt a fogadáson mán vótak olyanok, akik ellenezték hogy megfogad-janak. De aztán a többség mégis megválasztott. Másnap aztán mégis elmentem, oszt le-köszöntem (felmondott). Tessék, mondtam, nem tik mondtok fel, én mondok fel. Hiába kért a bíró . . .”

„Itt Szelmenche, mellettem a gyermekek (gyerekei) bojtárkodtak. Máskor, Proksán két bojtárom vót. Egy *legénybojtár* meg egy *kisbojtár*. A kisbojtár 10–11–12 éves vót, a legénybojtár pedig 15 év felett, mán akit felavattak (legénynek). Nem vót rangsorolás a pásztoroknál, mindenki egyforma vót.”

„Két bojtárt tartottam, egy kisbojtárt meg egy legénybojtárt. Lengyel Berti meg a leleszi Bajusz Miklós bojtárkodott mellettem. Aztán vót Kaposul is egy bojtárom a György Miklós. A Molnárcsik eccer azt mongya nekem: Komám, nem jó szógálni egy embert, csak kéthárom évig, mer aztán megismerik! Te így fogod fel, kérdeztem. Nekem erről más vót a véleményem. Hogy minél tovább szógál az ember, annál jobban meg- ismerik oszt annál nagyobb a becsületi. Én beszógáltam az egész vidéket.”

„Ha több jószág vót, mondjuk 150–200 darab, akkor a pásztor két fia (természe- tesen ha volt neki) vót a bojtár, ha meg nem vót, akkor fogadott. Később Komorócrul (Palágykomoróc) ide kerültem Ruszkába csikósnak, de kilenc esztendeig a Szürti-erdőn is vótam.” „Minden jószág mellett más pásztor vót. De egy pásztor nem csak egyfajta

33. Ezeket részletesebben vö.: Néprajzi Lexikon 4. 209–211; továbbá *Bellon T.*, 1979. 138–147.; *Timaffy L.*, 1980. 42–63. *Manga J.* 1976. 15–26.; *S. Kovács I.*, 1983. 3–4.

jószágot őrzött, ez változott. Én is így vótam vele, őriztem lovakot, meg teheneket is. A faluba még vót más pásztor is: Szinacskó, Vaszily Pista, a vén Puskár, a többiek csak olyanok vótak, hogy máma pásztor vót, hónap meg mán nem.”

Függetlenül attól, hogy milyen nyájról gondoskodott egy-egy pásztor – szemben más helyekről ismert,³⁴ pásztorszervezeten belüli rangsor felállítással – a szóban forgó pásztorok közt ennek nem volt jelentősége. Szerintünk ezt részben annak lehet tulajdonítani, hogy közülük (mármint a szóban forgó pásztorok közül) megannyi pásztorkodott mind szarvasmarha, mind ló mellett. De nem figyeltünk meg különbséget a disznópásztor és az előbbieik között sem.

Jellemző a patriarchális családjellegűség, minden megkülönböztetés nélkül. Hasonló viszont (mint másutt a félszilaj nyájak őrzőire) a foglalkozásukkal összefüggő racionális és irracionális ismeretek családon belüli átadása. Ez vonatkozik csaknem minden esetben, ugyanis pásztordinasztiák leszármazottaival állunk szemben, akik folytatták azt a tevékenységet, melyet nemcsak a nehéz sors, hanem a közvetlen közeg (család) visszahagyott számukra.³⁵

Amint az természetes, mindannyiuk bojtárkodással kezdte, leggyakrabban apjuk mellett (olykor nyolc–kilencéves korukban), esetleg más pásztorhoz (ez volt a ritkább eset) adták őket. A pásztorfogadáskor mindig a számadó pásztort fogadták fel, aki aztán gondoskodott a bojtárról, illetve annak béréről.³⁶

A falubeli gazdáknak a pásztorokról alkotott véleményében sajátos kettősség húzódik meg. Egyfelől a pásztor munkáját nem tartják a földművelő munkával egyenértékűnek, mondván „könnyebb lábbal kenyeret keresni”. Másfelől, nem bízták akárkire a jószágot, hiszen az nagy érték. A jó pásztort, aki ismerte és szerette az állatokat, nagyon megbecsülték. „Ezek kitűnő emberek vótak az állatokhoz, ezek a Babincsákok” – mondják Csicszerben.³⁷

Volt aki lenézte, de volt aki irigyelte a pásztor foglalkozását. Mindez aszerint változott, ki milyen szempontból nézte a pásztorkodást. A nézetek tehát megoszlottak (kívülről), a pásztorok viszont elégedettek voltak sorsukkal, mindezt a hosszú évek is bizonyítják, ugyanis még a felszabadulás utáni időkben is vállaltak pásztormunkát a földműves-szövetkezetben.

III. A pásztori tevékenység

Mivel a szarvasmarha és ló inkább a nagyobb füvet tudja legelni, ezért a kihajtást bizonyos fokig ez is befolyásolta. De ugyanígy a kihajtás függvénye volt az is, hogy

34. Lásd erről *Balassa I. – Ortutay Gy.*, 1979. 235.

35. Vö. még *Néprajzi Lexikon* 4. 215–216.: *Bencsik J.*, 1971. 17–18.; *S. Kovács I.*, 1983. 16.

36. Éles Mihály például aszerint fizetett a bojtárnak, hogy mennyiben állapotok meg előzetesen. Így a legénybojtárnak nyolc köblös búzát vagy rozt adott összesen, más egyebet nem kapott. A kisbojtár nem kapott fizetést, ugyanis ez a munka gyakran alkalmi volt, ill. a „gyerek” látta el. Molnár-csik István mellett mindig egy bojtár volt. Balogh Sándor: a bojtárok feladata úgy oszlott meg, hogy két bojtár volt a 250–300 darab disznó, egy pedig a marhák mellett. A bojtár évi fizetése szerinte 4 mázsa termény, illetve minden darab jószág után egy napi *sorkoszt*, házanként.

37. *Magyari M.*, (kézirat).

5. kép. Karám vályúval a kaposi legelőn, 1983. Nagykapos

milyen állapotban volt a legelő. Ugyanis a gyakori árvíz esetleg néhány héttel, akár el is tolta a kihajtás idejét. De ha az idő engedte, akkor április 17-én vagy május 1-én kihajtottak. Addig voltak kint míg az idő engedte, illetve a „jószág bírta.” Volt eset, hogy október végén beszorultak, de valamikor november végéig is kint voltak. A lovakat nem együtt hajtották ki, hanem a gazda személyesen terelte azokat a legelőre.

A tavaszi első kihajtás a gazdasági év egyik legünnepelesebb, legörömtelibb alkalma volt. Az emlékezet szerint a vidéken általában május elseje volt az első kihajtás napja, ami az időjárástól függően, április végén is megtörtént.³⁸

Az első kihajtás alkalmával az apaállatokat, a nagyszarvú szürke magyar bikákat feldíszítették; a szarvukra pántlikát kötöttek. A pásztor gyakran bokrétát tűzött ilyenkor a kalapja mellé. Általánosan gyakorolt szokás volt, hogy ezen a napon a gazdák zöld *ficfa*- (fűzfa) gallyal hajtották ki a jószágot a legelőre. Erre azért volt szükség, hogy segítsenek a pásztoroknak az idegen állatokat összetartani.

Szirárfalván emlékeznek arra, hogy voltak olyan pásztorok, akik az első kihajtás napján körülhintették a marhát szenteltvízzel, *körülzentelték*, hogy „összetartson”. Ugyancsak Szirárfalván azt tartották, hogy ekkor nem szabad ostorral hajtani a jószágot, mert „attól elszárad”. Azért hajtják zöld *ficfa*gallyal, hogy „az állat olyan kövér legyen, mint az”. A legelőről hazatérve a gallyat a gazda a jászolba helyezte, hogy meg ne ronthassák a tehenet, amíg üres az istálló.³⁹

38. A fentieket Magyar M. gyűjtése is alátámasztja.

39. Magyar M., (kézirat).

6. kép. Szakaszos legeltetés a Kapos „alatti” legelőn, 1983. Nagykapos

A megszokott legeltetési terminus Szent György napjától Mindenszentekig tartott.⁴⁰

A legelő, legelőgazda: Mivel a legeltetéssel összefüggő lejegyzett adatok más-más szempontokat, így eltéréseket is mutatnak, idézzük az egyes pásztorok által közölt adatokat a jobb érzékelhetőség végett.

A falunak volt egy tíz–tizenkét emberből álló testülete, melyben benne volt a legelőgazda is. Az ő feladata az volt, hogy körbejárja azokat a gazdákat, akiknek volt legelőjoga, hogy beszédje tőlük az illetéket. Akinek viszont nem volt legelőjoga, annak megszabták, hogy mennyit kell fizetnie.⁴¹ Szelmencben három legelő volt. Két csorda kint háló, egy pedig hazajáró. A legelőrészt a gazdák az úrbéres részből kapták, csakúgy, mint a szántóföldet.

A legelőgazda feladata volt az is, hogy alkalomadtán kimenjen a legelőre és számba vegye az állományt, hogy nem hiányzik-e, illetve nincs-e idegen állat a többi közt. Ő adta tudtára a pásztoroknak azt is, hogy mi a gazdák véleménye, azaz, hogy számítsan-e vagy sem azzal, hogy a következő évre is megfogadják pásztorokat.

A marha együtt legelt a lovakkal, egy legelőn, csak mindig külön-külön részen. Éjszaka a szarvasmarhát nem legeltették, azokat a lovakat amelyeknek csikója volt „kikötve” tartották, hogy el ne „csatangoljanak”; Ezeket éjjel is legeltették.⁴²

A pálágykomoróci urasági (a már korábban említett László Gyula-féle birtok) legelőn vegyes volt az állomány: szarvasmarha, tinó, lovak legeltek együtt. A gazdák megvásárolták a legelőt az urasági birtokból, ahol egyszere, de más-más részen legeltették.⁴³

40. Vö. *Darna G.*, 1979. 192–198.

41. Simkó Sándor közlése.

42. Bernát János közlése.

43. Molnárcsik István közlése.

Nagyszámú, háromszázötven darabból álló ökörzsorda volt a leleszi legelőn, mely nemcsak a helybeli gazdáké volt, hanem *fogadott marhák* is voltak több községből.

Kelecsényben két legelő volt: a közbirtokosságin Éles Mihály pásztorokodott a szarvasmarha mellett, ahol idegen tehének is voltak több községből. Így Kelecsény, Nyarád, Mocsár, Dobóruszka, Budaháza, (ezek egymás után következő községek), Bacska (ez már a Latorca túlsó oldaláról, Felső-Bodrogeközből, a már korábban említett Lelesz szomszéd községe) volt jogos állatot hajtani a kelecsényi legelőre. Ezt annak idején a pálóci gróftól vették a gazdák. Akkor úgy mint erdőt, melyet fokozatosan kiirtottak, majd „ráhajtották a marhát”. Ez a legelőterület 335 kateszter volt.

Ezen az egy legelőn legelt a szarvasmarha a lovakkal, melyeket más-más pásztor látott el. Ez összesen 330 darabot jelentett, melyből 210 darab szarvasmarha és 120 ló volt. A *tanya* (szálláshely) együtt volt,⁴⁴ rajta *szabadkarám* (tető nélküli karám).

A deregnyői Lónyai urasági gazdaságban vegyes volt a jószágállomány: tehének, lovak, disznók. A gazdáknak, bár volt saját földjük, ha a szükség úgy hozta, akkor a gróftól bérebe vettek legelőrészt. Lónyay sok legelőt eladott, több mint hatszáz köblöst. Jó minőségű legelők voltak ezek, ahol „a ménes is jól kiélte magát”.⁴⁵

A konda az ugaron legelt, mely célra a gazdák hagytak mindig abból a földrészből, melyet a László Gyula birtokból béreltek. A pásztor reggel kihajtott, este pedig hazaterelte a kondát.

A legeltetési rend aszerint alakult, hogy a pásztorok (gulyás, csikós, kondás) megbeszélték egymás közt, hogy mikor, melyik jószággal, milyen sorrendben hová hajtanak, mely megegyezéshez egész éven tartották magukat.

A pásztorok joga volt egy darab jószágot legeltetni, amit a szerződés biztosított számára. Ha netalán többet akart legeltetni, meg kellett vegye a legelőrészt, ugyanúgy, mint azok a gazdák, akiknek nem volt legeltetési joguk, de legeltetni akartak.⁴⁶

Vegyes volt az állomány Szalókban, Hegyiben és Deregnyőben is: szarvasmarha, lovak, disznók. Közös legelőn, de más-más területen (felváltva) legeltettek.

A gazdák úrbéres gazdát (legelőgazda) választottak, aki számon tartotta a legeltetett jószágot, illetve kiszámította, hogy az adott területen hány állat legelhetett. Ha nagyobb volt az igény, akkor más faluba vitték a feleslegállatokat. Egy darab jószágra 1/2 kateszter legelőt számítottak. A szalóki legelő nem bérelt terület volt, hanem a gazdák meghagytak a határban olyan területet, mely megfelelt legelőnek és azt használták. Ha volt olyan, akinek nem volt legelőrésze, az esetleg megvette egy másik gazdától a szükséges legeltetési jogot.⁴⁷

Függetlenül attól, hogy az árvíz és az egyébként is nedves talaj nem tette zökkenőmentessé a legeltetést, a jó minőség ellensúlyozta ezt, s így általában elégedettek lehettek a gazdák. Mindennek ékes bizonyítéka a gazdag múltú állattartás.

Minden gazda igyekezett megszerezni a szükséges legeltetési jogot, illetve anyagi lehetőségeihez mérten állította össze állatállományát. De ha mégis többre tartott igényt

44. Éles Mihály közlése.

45. Babincsák János közlése.

46. Balogh Sándor közlése.

47. Káplár János közlése.

(mivel esetleg több volt a legeltetésre szánt jóságja), akkor a szükséges különbözetet megvásárolta.⁴⁸

A legeltetési rendet illetően megállapíthatjuk, hogy megannyi esetben közös legelőn történt a legeltetés. Előjogot nem élvezett egyik fajta jóságállomány sem. Kihajtás után a pásztorok egymás közt megegyeztek egyfajta sorrendben, amit egész évben betartottak, de ez nem jelentett megkülönböztetést.⁴⁹

Esetünkben nem annyira szembetűnő (legalábbis a recens anyag alapján) az az extenzív tartásmóddal járó legeltetési rend, amint ennek hangsúlyozásával más helyeken találkoztunk.⁵⁰

A legelőgazda tisztét a gazdák által választott egyén látta el, aki azok bizalmát élvezte. Ennek fejében lelkiismeretesen kellett munkáját ellátni, és a legeltetési észrevételekről a gazdákat tájékoztatni. Ő tartotta a kapcsolatot a gazdák és a pásztor között is. Figyelemmel kísérte a legeltetés rendjének betartását, nyilvántartotta és felügyelt a legeltetett jóságállományra, s ha netalán rendellenességet észlelt a legeltetésben, a pásztor szóban megróta. A pásztorfogadás után hitelesítette a kommenciós levelet és ismertette a pásztor jogait és kötelességeivel.⁵¹

Itatás: Általában a legelőn lévő kútból történt, illetve „lehajtották” az állatokat a Latorcára és ott itattak. Ha meleg volt, akkor naponta tízszer is „ráfordultak” a vízre. Ezzel szemben Bernát János csak a folyón itatott. Az egyik pásztorapaszta azt mondja: a ló megeszti az ördögöt is, de a víz közül csak a kúti vizet szereti. A legelőn felállított *válóból* (vályú) itattak. Miután a lovak megszokták a kúti vizet, utána hiába hajtották a folyóra, nem akart az menni. A marhát mégis kénytelenek voltak a „folyóba verni” (de aztán az se igen akart menni). A kút ugyanis nem bírta vízzel, hogy mindkét jóság szomját eloltsa. Naponta háromszor itattak, reggel, délben, este. „Vót úgy, hogy egy délbe háromszázötven veder vizet is felhúztam. Többet tett ez, mint egy kaszálás.”

A legelőn mindenütt volt kút, így a vályúk általában mindig meg voltak húzva, s ha a jóság „ráfordult”, akkor itattak, így naponta többször is, de háromszor mindenképpen. De menet közben is ihatott az állat, ugyanis nem egy hely volt a legelőn, ahol kisebb-nagyobb tócsa állt.

A pásztorok állatgyógyító tevékenysége: Az állat gyógyítása szintén a pásztor feladata volt, eredményes gyógyítás a pásztor szakismeretén múltott. A legtöbbjük ismerte az egyes betegségfajtákat, illetve azok gyógyítását. E tevékenységet részben racionális, illetve irracionális eszközökkel és eljárásokkal végezték.⁵²

Simkó Sándor például, ha észrevette, hogy az állat nyelve alatt *halhójég* van (amibe egyébként belepusztult az állat, mivel megfolytotta), ő azonnal kiszúrta a hólyagot és bekente sóval, amitől a seb meggyógyult. Ezenkívül ismerte a *láb- és körömfájást*, melyeket szerinte már az orvos gyógyított, de még az is kevés sikerrel. Ilyenkor lehullott a körme, csupasz maradt az állat lába, a szájából folyt a nyál. Egyébként ha megbetegedett valamelyik állat, azonnal jelenteni kellett a legelőgazdának.

48. Vö. *Petercsák T.*, 1979. 268.

49. Vö. *Bencsik J.*, 1971. 18–26., 126–133.

50. *Balassa I.–Ortutay Gy.*, 1979. 240–243.; *S. Kovács I.*, 1983. 20–22.

51. *Magyari M.*, (kézirat).

52. *Balassa I.–Ortutay Gy.*, 1979. 250–251.

7. kép. A leleszi legelő és az azon épített istállók, 1982. Lelesz

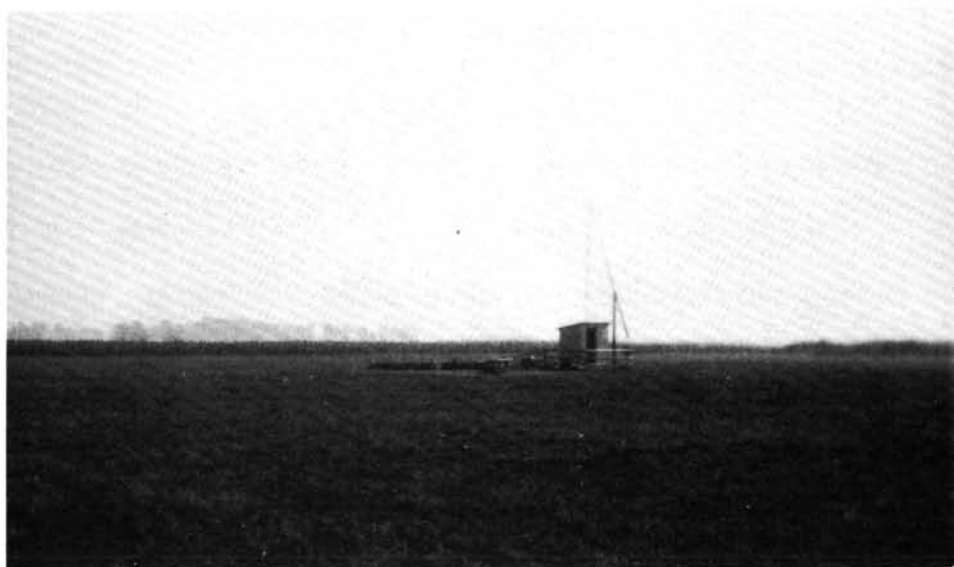

8. kép. Hodály a leleszi legelőn, 1982. Lelesz

9. kép. Legelő nyáj a nagyszelmenci legelőn, 1982. Nagyszelmenc

10. kép. Itató a falu „alatti” legelőn, 1982. Dobóruszka

11. kép. Az állatelszállításhoz használt „bevezető” káram,
1983. Nagykapos

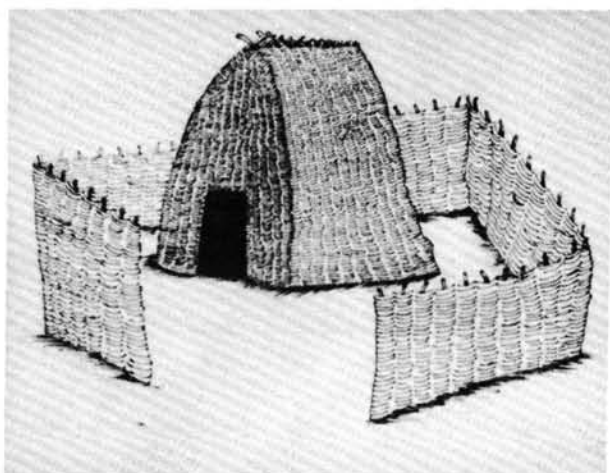
A *halhó-jég* az állat nyelve *csapjánál* (tövében) keletkezett, erősíti meg Bernát János a fentieket. A tüdőgyulladás az állat szuszogásáról vette észre. Ha nem volt még súlyos, akkor *eret vágott* rajta. (A nyakán, s egy kis vért leengedett belőle). Ha azonban már előrehaladottabb állapotban volt, akkor *uslagot* (vizesruhát) „adott neki”. Ez két lepedő vízbemártásával, majd az állatra való terítéssel történt. Amikor már kezdett száradni a lepedő (nem vették le az állatról) valamilyen edénnyel újból leöntötték. Ha *elállt a vizelete* a lónak, petrezselymet adott neki enni.

Az *érvágást* Molnárcsik István is ismerte. Ha *megcsömörlött* az állat, *keserűsöt* adott neki és a pásztorbottal „feldörzsölte” mindkét oldalát az állatnak. Ha megfájult a jószág lába, kivágta a sebet és szintén bekente timsóval. Ezenkívül ismerte még a *vízcsömör* betegséget is.

Babincsa János, úgy emlékszik, hogy a megbetegedett állathoz „kerítettek gyógyítót”. Ilyen volt a mokcsakerézi Dudás, akit szekerem hordtak a környéken az állatokhoz, mert az egyik lábát levágták. De a deregnyői Káplár András (Káplár János apja) is konyított a gyógyításhoz.

Balogh Sándor kétféle betegséget tudott gyógyítani: a *vízcsömört* és a *felfúvódást*. A vízcsömörre főtt székfűvet adtak a jószágnak inni. A fúvódást pedig úgy oldották fel, hogy gumicsövet eresztettek a jószág gyomrába és ezzel *megindították a levegőt*, azaz az emésztést.⁵³ Káplár János az ér és csömör elleni gyógyításon kívül az állat szeméről levette a *paszkudát* (szlov. kifej.). Ez tulajdonképpen a szemhéj elcsontosodását (elszarosodását) jelentette, amit le kellett vágni. A *pondró eltávolítását*, illetve a *légybeköpést* úgy gyógyították, hogy kifacsarták a lapulevelet, s annak levélével bekenték a sebet, amitől azok kipusztultak. Ugyanezt a betegséget mágikus eljárással úgy gyógyították, hogy a jószág nyomából felvettek egy maroknyi port és azzal behintették a pondrót és az kimásozott belőle.

53. Vö.: *Bencsik J.*, 1971. 110–116.; *Balassa I.–Ortutay Gy.*, 1979. 250–251.; *S. Kovács I.*, 1983. 26–28.; *Viga Gy.*, 1978–1979. 133–136.

12. kép. Pásztorok szálláshelye

Pásztorépitmények: E helyütt azokról az építményekről szólunk, melyek arra voltak hivatottak, hogy az állatot és az embert óvják az időjárás viszontagságaitól, illetve éjjeli nyugalomkor összetartsák a jószágot.

Simkó Sándor szerint a szarvasmarha kint (tehát a *karámon* kívül) míg a lovak azon belül voltak éjjel.

A pásztorok kunyhóját vesszőből fonták, azután a vesszőfalat belülről betapasztották sárral. Az előtérben tüzet is rakhattak, ahol szalonnát sütöttek. Belülről újból karókat vertek le, *liskát* (keskeny leceket) raktak rajtuk keresztül és befonták vesszővel. Ezen a *priccsen* aludtak, illetve szundítottak, mert a pásztor füle „mindig hallott”.

Bernát János a kunyhóját kerítette körül *sövénykerítéssel*. Ezt azért tette, hogy ha lefekszik, a jószág nehogy „Leszedje a kunyhót”. *Dupla kunyhónak* mondta az általa készítettet, mivel az előteret tartotta a „másik kunyhónak”, amely csak „egyoldalás” volt (észak felől volt az oldal), hogy a szél ne érje. De úgy állította fel, hogy a szemközi oldalon lássa a marhát „egy szemmel”. A kunyhó belső részében a család aludt. A feleség és a gyerekek is ott voltak, bár a feleség néha hazament. A feleség ott főzött, még csirkét is tartottak kint. „Ha egy hónapig egyfolytában esett, az én kunyhóm akkor se csordult be” – mondta némi büszkeséggel Bernát János. Többen *kojibának* is nevezték a kunyhót.

Molnárcsik István szerint: a *kojibát* szalmából fonták, ahol a fekhelyen kívül összetákolat asztal is volt, illetve egyéb ülőalkalmatosság. Pár edény (fazék, lábas) is volt ott, amelyekben enni hordtak, illetve alkaiomadtán maguk is főztek egyszerűbb levesétel.

Éles Mihály elbeszélése alapján a pásztorok lakás is járt a faluban, ahol a család lakott. Az egyik szomszéd csikós is azért mondott fel, mivel nem biztosítottak neki saját lakást a gazdák, az *arendát* pedig nem akarták helyette kifizetni. Így maradt aztán egyedül a lovakkal és a marhákkal.

Ami a pásztor, illetve az állat számára készült építményeket illeti, azok lényegében, azaz az anyag és forma, valamint építési módban hasonlóságot mutatnak más területekről

már ismert építményekkel.⁵⁴ Egy pásztor kivételével mindannyian csak bojtárjaikkal tartózkodtak a szálláshelyen.

A terelés eszközei: Minden vásáron árusítottak *kongókat* (kolomp), *csengőket* (pergő) melyeket a pásztor úgy válogatott össze, hogy azok hangjai szépen, melodikusan összecsengjenek, „úgy mint a harangnak”. Egy valamirevaló kolomp annak idején belekerült 100–150 koronába. Általában a rézből készült kolompot tartották értékesebbnek, melyet *rezeskongónak* hívtak. A kongónak fontos szerepe volt a jószág összetartásában (a vezérállat jelezte az irányt, hogy merre mozog a csorda), illetve az „izgágabb állat” nyakába is kongó, vagy csengő került.

Volt olyan eset, hogy a kolompokat csere formájában szerezték be egymástól. Ha valamelyik megtetszett, addig járt utána, míg oda nem adták neki. A csengőket a lovakra némely gazda jelölés céljából is használta.

A kongónak előkelő helye volt a pásztor tevékenységében, és nem szívesen vált meg tőle. Erre példa Molnárcsik István visszaemlékezése: „Vót három kongóm, eccer, mán jóval a pásztorkodás után, amikor mán itthon vótam, elgyött utánam két ember, hogy aggyam el nekik a kongókot. Először nem akartam, mondtam az asszonynak, hogy nem ártogatnak azok a *kamorába*. Aztán mégis eladtam ezer koronáér. Meg is bántam aztán. Ha most visszahoznák, tennék még rá ezer koronát. Hatalmas három kongó vót. Ebbe a járásba nem vót olyan. Ha megeresztettem a gulyát, olyan vót, mint amikor a cigány ráhúzta.”

A terelési eszközök közül a *pásztorbot* elválaszthatatlan volt a pásztortól. Botja minden pásztornak volt, csupán a készítés módjában voltak apróbb eltérések. Nem volt külön neve, egyszerűen *botnak* nevezték.

Más botot használtak az őrzéshez, és másat ünnepkor. Az utóbbi vöröses színű volt, és galagonyából készült. A görcsösen nőtt galagonyabotot aztán „sárga szöggel kiverték”. Kökényfából is készült a pásztorbot, mikor melyikhez jutott hozzá a pásztor. A „botnak valót” már ősszel kivágták, többet is, hogy legyen tartalék. Miután *megfűtötték, kisütötték* (tűz fölött pároltatták) és kiszáradt, vékonyan bekenték disznózsírral, utána oltott mésszel, s így kapta rozsdavörös színét.

Hogy színt kapjon, néha ganéjlebe mártották, de nem szívesen használták, mivel ha megázott, nagyon búzlótt a pásztor kezében.

A terelőeszközök közé tartozott az ostor, melyet vagy maguk kötöttek, vagy más pásztorral köttettek. Úgyes ostorfonó volt Molnárcsik István apja, akinek egyik ismert készítményét, (fonási módját) több próbálkozás után sem sikerült kiismerni.⁵⁵

A terelést, esős időben úgy is végezte a pásztor, hogy felült egy ló hátára, s úgy hajtotta a jószágot.

Ezenkívül minden pásztornak volt egy vagy több kutyája is, melyek nagy szolgálatot tettek, s megkönnyítették a pásztor terelési munkáját. Egy jól „betanított” kutya többet ért mindennél, mondták.⁵⁶ A *pányvát* is használták, mint terelőeszközt, ezt

54. Vö.: Dám L., 1972–74. 109–134.

55. Erről lásd: D. Varga L., 1981. 132.

56. Vö.: Balassa I.–Ortutay Gy., 1979. 100., 247–250.; Manga J., 1976. 28–34.; Néprajzi Lexikon 4. 203–205.

akkor, ha valamelyik ló „megugrott”. De ökröt is fogtak be pányvával, melyet a *kötélverő* készített a pásztorok számára.

Tárgyak és eszközök a pásztorok kezén: A használati tárgyak szervesen hozzátartoztak, kapcsolódtak a pásztor mindennapjához, életviteléhez. Elválaszthatatlan velejárói voltak a pásztoréletnek. Mindannyiuknak volt *tarisznyája* (bőrből, vagy vászonból), *bicskája*, *dohányzacskója*, melyet *macskabőrből* vagy *kostökből* készítettek. A kostökből készítettet *sallangos zacskónak* hívták (a formája miatt). A készítése úgy történt, hogy a kostöket betették a mészbe és addig hagyták benne, „míg nem gyött a gyapja”. Mikor az „megindult”, kivették, kitisztították a méstől, kimosták, utána *timsólebe* tették, majd három nap után kivették, letisztították és szárítás közben „kéz közt húzgálták” (nyújtották).

Ezenkívül volt a pásztorok *pipaszurkálója*, amellyel a pipát tisztította. Tartott magánál acélt, kovát, taplót, melyeket egy kis zacskóban a derekához erősítve hordott.

Ajándéktárgyként általában szaruból készült tárgyakat adtak a pásztorok jó ismerősüknek, pásztorbarátaiknak vagy kedveseiknek; így sótartót, túlköt stb.⁵⁷, melyekből mára, sajnos nagyon kevés maradt meg. Ezzel a faragással kevesen foglalkoztak, ugyanis ez több türelmet, időt, s nem utolsósorban kezűgyességet igényelt.

Táplálkozás, pásztorvisélet: Háromszor egy héten a bojtár járt haza a faluba ételért, de kint is főztek a pásztorok *komprélevest* (krumplilevest), paprikás krumplit. „De vót olyan év, hogy háromszázötven kisvarjút is megettünk” – emlékszik az egyik pásztor. Tartottak kint szárított tésztát, amelyet a feleség otthon meggyúrt, és bármikor használhatták.

Természetesen a szalonnához bármikor nyúlhattak; nyers vagy nyárson sült állapotban fogyasztották.

Az első világháború előtt a pásztorok *széles szárú gatyája* volt, mely „ráncos vót, mint a szoknya”. Később a ruhájukat a vásárban vették, a *bocskort* pedig csizmaszárból készítették. Valamelyiküknek *széles*, másoknak *pörge karimájú kalapja* volt, amely mellett darutoll díszelgett. A kalapot Ungváron készítették, aszerint, hogy kinek milyen tetszett. A későbbiekben (háború után) már „divatba jött” a gumicsizma és esőköpeny.⁵⁸

A pásztor hiedelmei: Mint más erősen szakosodott foglalkozási ág, a pásztoroké is nagymértékben meghatározza a pásztorok életmódját, viselkedésformáját, ismeretanyagát. A mindennapi tevékenységükhöz kapcsolódó racionális és irracionális elemek jól megfértek egymás mellett, kiegészítették egymást. A babonás képzetek, mágikus cselekmények ha nem is egyforma gazdagsággal, egyenlő arányban, de jelen voltak az egyes adatközlő pásztoroknál. A lejegyzettek azt mutatják, hogy nem mindegyikük tanúsított egyforma figyelmet a hiedelmeknek, babonáknak. Úgy is mondhatnánk, hogy vannak olyan történetek, melyekben „hisznek” a pásztorok (ezeknél hangsúlyozzák is, hogy ez „így igaz, mert ez velem is megtörtént), illetve más történeteket, „melyek velük nem történtek meg”, kissé mosolyogva adják elő.

A szakirodalomból több helyről ismert tudóskocsisról⁵⁹ egyik adatközlőnk így mesélt: „Templomot fedtek, mikor arra ment egy *parádéskocsis*, oszt megállt a lova.

57. Erről részletesen lásd: *D. Varga L.*, 1981. 136.

58. Vö.: *S. Kovács I.*, 1983. 30., 36.

59. L. m. *Barna G.*, 1979. 65., 115–118., 148–150.; *Ferenzi I.*, 1984. 235–243.; *Luby M.*, 1983. 70–72.

A kocsis is tudott annyit, mint aki fent vót a tetőn, az ács. Azt monta neki a kocsis: eressen barátom . . . – Felőlem mehet – mondta az ács. A kocsis leszállt a kicsirul, kivett a kocsiládából egy verőt, odavágott a rúd végire, oszt az ács leesett a tetőről, oszt megütötte magát.”

„Négy lú vót befogva a kocsiba, amelyikek útközben megdöglöttek, oszt így is jobban szaladtak mint a többiek. Mikor hazaértek, levették rullok a hámot oszt felfordultak. Ez mán régen megdöglött, mondta a kocsis”.

Egy másik pásztor (az előbbi történetet) így meséli el: „Két ács dógozott a tetőn. Az egyik azt mondta a másiknak, én ezt a kocsit megállítom, mire a másik azt válaszolta: haggy neki békét, erezd útjára. – Én megállítom, mondta újbul amaz. – De nem lesz aztán semmi bajod ha megállítod, mer azt aztán el is kell engedni? Megis állította. Nem mondott semmit, nem is kiáltott, de megállította. – Azt mondja neki a kocsis, aki bizonyára többet tudott nála. – Eressen engem utamra. – Jól van, én elmegyek – mondta a kocsis, de nem fog jajgatni? Benyúlt a zsebébe a kocsis, kivett egy patkószöveget, bekötötte az ostorvégibe és odasuhintott a lúnak, oszt kiütötte az ács szemét. Erre a lovak elindultak, az ács pedig leesett a tetőről. Szeme se maradt, mert csak egy vót neki, meg eltört a keze meg a lába is.”

„A büntető bírónak a kocsisával történt, hogy a Tiszán nem a hídon, hanem a folyón hajtott keresztül. Még nem is látta a vizet, mer a levegőbe ment. Mikor hazaértek, megálltak az úton, oszt a lú kidült. Erre azt mondta az úr, hát ez a lú megdöglött. – Megdöglött – mondta a kocsis –, mer mán a Tiszán túl megvót dögölve”⁶⁰.

Úgy tűnik, hogy a leggyakoribb rontáseljárással a tehén megrontása volt, amit a „boszorkányok”, illetve az ehhez a tudományhoz értő rossz szomszédok követtek el.

Egyszer így akarta felbérelni „két kópé” az egyik pásztor, hogy ők „adnak neki egy szert” mert vele úgy se tudják megtenni azt amit velük, mivel ő még fiatal. Miután oda adták neki a „szert”, más vasárnap újra visszajöttek, hogy elvitte-e a szert a legelőre? De mivel esett az eső, nem ment ki a legelőre, így többet nem mentek utána.

„Ezt az egyik dógot a patak egyik partjárul kellett tenni, ahol átjár a marha, a másikat meg rá kellett eresztetni füstnek. Ott követtem el a hibát, hogy nem vettem el, oszt más esztendőn nem vittem neki. Az a dolog úgy nézett ki, mint a *büszkehangya* (ez nagy hangya vót), a másik dolog meg olyan vót, mint egy aszalt citrom. De az nem citrom vót, hanem körül-belül veszett kutyának a szíve lehetett. Hiába kérdeztem mi az, nem akarta az öreg megmondani, de én megállapítottam, hogy az veszett kutyának a szíve.”

Ugyancsak a tehéncorda szétriasztását megakadályozó tudomány elsajátítása az alábbi: „A szomszédunkba vót egy pásztor, eccer azt mondta nekem, sógorkám, gyere el velem a temetőre. Rámparancsolt, hogy vissza ne nézzek a temetőrül, de én vissza néztem. Elhoztunk a temetőrül egy keresztet, ú is meg én is. Azt mondta nekem, hogy ássam el a keresztet oda, ahol a marha fekszik éccaka. Aztán mondta, hogy lopjak egy köpübül vagy kaptárbul egy nyelvet (amelyiken a méhek mennek a köpübe) és azt is ássam oda be. Utána, mikor a nap szalóba vót, az isten se birt a marhával, erőszakkal ment fel a tanyára (pedig máskor ilyenkor még legeltettünk). Akármilyen sár vót, mind lefeküdt a sárba a tanyán. Pedig ezt azért kellett leásni, hogy a másik pásztor meg ne tuggya rontani. Hogy olyan nehéz legyen onnan ezt a marhát elhajtani, mint a méhet a kasbul. Én meg fel-

60. Az előbbi közlő második történetének egy másik variánsa.

bosszankodtam, kivettem mind a ketőt, oszt elhajítottam. Amikor a legjobban kel legelni a marhának, oszt megy fel a tanyára erővel . . .”

Hasonlóképp mágikus pásztortudomány elsajátítása a következő forma is: „Eccer elmentem Kaposon az öreg Ocsenáshoz, oszt ű mondta el nekem, hogy ott, ahol a három határ összemegy, a kaposi, csepelyi meg a kelecsényi, ott kaparjam meg a kezem fonákjával a földet, meg szeggyek kilenc sűrűl földet, meg három csirketyúknak az első tojását, ezeket ássam el a legelő három sarkába, de úgy, hogy a csirke kőléskor, befelé, a legelő felé legyen. Utána három folyó vizrűl vegyik vizet, meg három áló tóbul is, de mindenünnen kilencszer merítsem, meg ű hozott a keresztútrűl egy kis vizet. Amikor kifognak hajtani (mármint a csordát), az összeszedett dógok legyenek mind nálam, menjek körül a legelőn, oszt csepegtessem körbe a legelőt, a másik kezemmel meg hintsem a földet. Ezután semmi nem riaszti szét a marhámot – mondta. És nem is űzte el. Megugrani megugrott, de elszaladni soha se szaladt el”.

Az állat, illetve a tej megrontásáról az alábbiakat jegyeztük le: volt olyan, hogy bedobtak a kútba egy csontdarabot, s aztán a jószág még csak meg sem közelítette a kút tájékát. Mivel azonban az állat már nagyon szomjazott, a gazdák kerítettek egy olyan embert, aki megmagyarázta, hogy miről van szó. Kivették a csontdarabot a kútból, s minden rendbe jött.

Egy másik esetben elvittek egy dögöt, kimúlott kisborjút, a másik határba (az illető tudta, hová kell elásni) akkor azon az éven ott több borjú nem ellett.

Ha lópatkót találtak, megköpdösték, majd elhajították, hogy ne tudják megrontani a jószágot. Vagy keresztet rajzoltak az istállóra, hogy a gonosz szellem be ne menjen.

Tavaszkor kisnyulat kell fogni, beásni a karám kapujába, ahol a jószág pihen, (kifelé a kapunál), oda nem hajtanak be egy lovat se. A rontásra úgy emlékeznek, hogy aki rontott az nem azért tette, hogy esetleg abból akart megélni (hasznot húzni), hanem irigységből általában a rontás ment könnyebben, „visszacsinálni” már kevesen tudták. Azért „mert az rossz szervezetű (lelkű) ember vót”.

„A kovácsnak vót egy komája a szomszéd községbe, akinek elmondta, hogy megrontották a tehenét: az azt válaszolta neki: eriggy haza, jó lesz minden. Ennyivel éjrem be – kérdezte a kovács. – Hát, ha akarod látni, hogy kirontotta meg, akkor űjj le. Mindjár ott vót az az ember, mer az ördög oda vitte. Csak eccerre ott termett az az ember, nem is köszönt, mer nem tudta, hogy mi van vele. Cafrangra tépték rajta a ruhát, mer olyan helyre vitték. Azt kérdezte túle a kovács meg a komája, hogy minek gyött oda, kit keres. Erre az ember azt válaszolta, hogy ű nem tuggya, hogy minek ment oda. Aztán azt kérdezte túle a kovács komája, hogy minek rontotta meg ennek az embernek a tehenét. Azt mongya neki, hogy csinálja vissza, de ezt mán nem tudta. Erre azt mondta az ember, hogy elmegyek. – Hát menj el, mondták a kovácsék. Ezzel vége vót, elég vót az neki amit kapott”.

A tej megrontása ellen a védekezés egyik formája az volt: Egyszer az egyik pásztor felesége panaszkodott, hogy „nyülik a tej”, mint „amikor feadta a felit” (azaz a tejföl zurbolás után). Úgy nézett ki, mint amikor a tejbe sótt tesznek, „olyan karikák vótak rajta.” Elmesélte az egyik pásztortársának, hogy mi történt velük, aki azt mondta, hogy nem nagy baj, majd ő segít azon.

Mielőtt hazaküldte volna, elmondta, hogy az asszony kerítsen egy *sallót* (sarló), aztán abból az iszapból, melyet a „víz kicsap”, szedje össze, vigye haza, abból rakjon

tüzet, s a sarlót tegye be a tűzbe, és adott neki „valami szentelt dógot”, hogy azzal füstölje körül a tehenet. Mikor az asszony megfejté a tehenet, a tüzes sarlón szűrje keresztül a tejet. Ezután úgy kiment a tejből a pondró, hogy többet soha nem volt.⁶¹

Megtörtént, hogy egy ízben úgy megduzzadt a tehén tőgye, hogy „nem fért a lába közé”. Mikor meglátta a másik pásztor, azt mondta, hogy annak *vak döfése* (azaz a másik tehén döfte meg a tőgyét) van. *Figefészekkel*⁶² megfüstölte a pásztor, s így meggyógyult.

Volt Szirénfalván egy szolga, akit a kovácsnak a felesége lovagoltatott. Lóvá változtatta a kovácsné, és úgy lovagolt rajta. Úgy változtatta lóvá, hogy a kötőfékkal fejbevégtá a szolgálégényt. Csak éjjel tizenkét óráig lovagolt rajta, tovább már nem. A szolgálégény bátyja huszár volt, akinek ez eset után írtak, hogy jöjjön haza, segíteni az öccsén, mert annak már semmi ereje sincs, se enni, se inni nem akar már. Mikor hazajött, tudakolózott az öccsénél, hogy mi van vele. Ő azonban nem akarta megmondani. – Akkor én öllek meg – mondta a huszár. Végül elmondta.

Ezután a huszár elbánt a kovácsnéval, s őt változtatta lóvá, ugyanis neki is volt olyan tudománya, mint a kovácsnénak. Elvitte a kovácshoz és megvasaltatta. Ráverette a patkót a kezére meg a lábára. Mikor ez megvolt, a huszár bejárta vele a határt, majd visszament a kovácshoz és leszedette vele a patkókat. Néhány napig még feküdt az asszony, de aztán belehalt a fájdalmakba.

Két kondás mesélte, amint egyik alkalommal szalonnát sütöttek, hozzájuk megy egy nagy béka és ott pilákoltt rájuk. Mikor megkínálták szalonnával, az asszonnyá változott.

Az is megtörtént, hogy vadmacskát vagy kandurmacskát elástak a kapuba, hogy a ló ne menjen fel az udvarra. Ez egyszer megtörtént az egyik adatközlővel is: felfeszítették az istálló küszöbét, s kivették onnan az elásott fejet, elvitték a temetőbe, és ott elhajították. Soha többet nem kellett húzni a tehenet az udvarra, ment az magától is.

Ha az éjjel meghalt valaki, és másnap eltemették, megfigyelték melyik szöget verték legelőbb a koporsóba, ezután kiásták a koporsót és kivették azt a szöget. Ezt elásták valamelyik gazdának az óljában (istálló), akire haragudtak, vásárolhatott az akár száz darab marhát, mind kidöglött.⁶³

Bár az utolsó történet nem kapcsolódik közvetlenül a pásztor hiedelemkörhöz, mivel azonban ezt is az egyik pászortól hallottuk, így azt is lejegyeztük.

Megbetegedett a nyolchónapos kisgyerek, mert „szemről volt valakinek”. A gyermek egyik pillanatról a másikra abbahagyta az evést és nem fogadott el semmit. Bejárták vele az orvosokat, kórházban is voltak, úgy összevágta a száját a gyerek, hogy még tejet se tudtak neki adni. Kétségbeesés után haza vitték a gyereket, amikor a nagypapa (a pásztor-ember), kilenc sírről összeszedett mindenféle növényzetet, kilenc mezsgyéről kilencféle gallyat, háromféle vasat, és három kútból vizet. Korán reggel szedte, hogy valaki meg ne lássa. Ezt mind belefőzték a fürdővízbe. Amikor helyezték bele a gyereket, az megrettent és nagyot visított. Nem csak a gyermek anyja ijedt meg, hanem a gyermek is úgy meg-

61. Vö.: *Luby M.*, 1983. 42–65.

62. „Az életemet az erdőn töltöttem le, de életembe csak egy *figefészeket* leltem. Olyan csepp, kicsi madárka, oszt olyan hosszú fészke van, mint a harisnya (Éles M.).

63. *Magyar M.*, 1983. dec. 17. Ez vonatkozik nemcsak a korábbi (1981-es gyűjtésekre, Szirénfalva és Csicser községekre, hanem Nagyszelmenc, Dobóruszka, Kaposkelecsény falvakra is. *Kiss M.*, 1978. 309–310.; *Dobrossy I.–Fügedi M.*, 1979. 245–259.

rettent, hogy a betegség elment tőle. Utána megfürösztötték, a gyermek gyomra megtisztult. Majd elaludt, s reggelig fel sem kelt. Másnap már úgy evett, „mint a sáska”, mivel jól kiéhezete magát a néhány nap alatt.

IRODALOM

- Balassa I.*, 1975. Lápok, falvak, emberek. Budapest
Balassa I.–Ortúthy Gy., 1979. Magyar néprajz, Budapest
Barna G., 1979. Néphit és népszokások a Hortobágy vidékén
Bellon T., 1979. Nagykunság. Budapest
Bódi E., 1972–1974. Pásztorbérek Karcagon. Tanulmányok a Hortobágy néprajzához. 81–91. Debrecen
Bencsik J., 1971. Paraszti állattartás Hajdúböszörményben. Debrecen
Berkes Z., 1940. Éghajlat. *Csikvári A.* (szerk.) Ung-vármegye. Budapest
Dám L., 1972–1974. A hajdúszoboszlói belső legelő pásztorépitményei. Tanulmányok a Hortobágy néprajzához. 109–134. Debrecen
Dobrossy I.–Fügedi M., 1979. Ráolvasások egy 18. sz. gyógyítókönyvből. HOMÉvk. 245–259.
Choma D., 1940. Mezőgazdaság. *Csikvári A.* (szerk.) Ung-vármegye. Budapest
D. Varga L., 1981. Ung-vidéki faragó pásztorok. HOMKözl. 19. 146–152.
Ferenczi I., 1984. Bűbájos kocsisok a szatmári népeletben. Folklor és Ethnográfia 16. 235–243. Debrecen
Fügedi M., 1978–79. Babonás állatgyógyító eljárások egy 18. századi tokaji gyógyítókönyvben. HOMÉvk. XVII–XVIII.
Magyari M., 1983. A jószágtartás babonái. Hajdú-Bihari Napló. december 17.
Manga J., 1976. Magyar pásztorfaragások. Budapest
Peterscsák T., 1979. Közirtokosságok, legeltetési társulatok a Hegyközben. HOMÉvk. XIX.
S. Kovács I., 1983. Pásztorélet, pásztorművészet. Budapest
Viga Gy., 1978–79. Adatok állatgyógyításunkhoz: a zabolázás. HOMKözl. 17. 133–136.

BEITRÄGE ZUM HIRTENTUM DER UNG–LABORC–LATORCA-GENEND

(Auszug)

Die Abhandlung legt aufgrund rezenser Sammlungen das Hirtentum und Viehzucht des Landes zwischen den Flüssen Ung, Laborc und Latorca dar. Die diesbezügliche Forschungendes bisher unerforschten Gebietes ist ein interessanter neuer Farbenfleck in der ethnographischen Literatur Ungarns.

Das einleitende Kapitel der Abhandlung beschäftigt sich mit mit der allgemeinen Beschreibung des historischen Komitats Ung und mit denjenigen klimatischen und orographischen Faktoren, die vom Gesichtspunkt des Hirtentums aus von Bedeutung waren. Die einstigen Überschwemmungsgebiete der Flüsse wurden allmählich trockengelegt und aufgerissen, aber auch so sind ausgedehnte Weiden zurückgeblieben wo Hirtentum in grossem Masse betrieben wurde und was charakteristisch für die Bauernwirtschaft der Gegend ist.

In der Abhandlung handelt es sich um die Herkunft der Hirten, die im allgemeinen den ärmeren Schichten der Dorfgemeinschaften entstammten. Ihre Tätigkeit hat sich

durch Generationen geerbt. Sie beschreibt die Sitten des Hirtenempfanges, die Komponente des Hirtenlohnes und führt interessante Daten aus den Alltags des Hirtenlebens an. Spricht über die Ordnung die Aufsichtung und die Hierarchie der Hirtengesellschaft.

Das nächste grosse Kapitel beschreibt die Praxis der Viehzucht vom Austrieb bis zur Hineindrängung. Lässt uns die weiden, die Ordnung der Weide, das Weiderecht, die Hirtenbauten, die Tränkung, die Mittel des Tiertreibens, die tierärztliche Tätigkeit der Hirten, ihre Gebrauchsgegenstände und Instrumente kennen. In der Abhandlung geht es auch um ihre Ernährung und die Hirtentracht.

Das letzte Kapitel beschäftigt sich mit der Religion und Glauben der Hirten, liefert schöne Daten zur Kenntnis der volkstümlichen ungarischen Glaubenswelt.

László D. Varga